

FIRKÁK IV.

Fiatal Római Koros Kutatók
IV. Konferenciakötete

Proceedings of the 4th Conference
for Young Researchers of Roman Age

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICAE
ex Instituto Archaeologico
Universitatis de Rolando Eötvös nominatae
Supplementum 1.

FIRKÁK IV.

Fiatal Római Koros Kutatók IV. Konferenciakötete

Proceedings of the Conference for Young Researchers
of Roman Age

Pécs, 26.11.2010 – 28.11.2010

Visegrád, 10.11.2011 – 11.11.2011

edited by

Dávid BARTUS and Katalin BORUZS

Budapest – Visegrád 2018

Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico
Universitatis de Rolando Eötvös nominatae
Supplementum 1.

Editors:
DÁVID BARTUS
KATALIN BORUZS

Available online at <http://dissarch.elte.hu>
Contact: dissarch@btk.elte.hu

PKP
PUBLIC
KNOWLEDGE
PROJECT

ISSN 2064-4574

© Eötvös Loránd University, Institute of Archaeological Sciences

© King Mathias Museum, Visegrád

Budapest – Visegrád 2018

CONTENTS

Előszó – Foreword	7
Papers presented at the conferences	8
Krisztina HOPPÁL	11
<i>Minden út Kínába vezet? Avagy a Római Birodalommal kapcsolatba hozható régészeti leletek problematikája</i>	
Cecília GÁBLI	33
<i>Plinius a gemmákról</i>	
István Gergő FARKAS	55
<i>Nomen provinciae. A principátus kori Raetia-Vindelicia kérdéskör megoldása</i>	
Ildikó TALABÉR	81
<i>Római kori gyűrűk a Janus Pannonius Múzeum régészeti gyűjteményéből</i>	
Nándor AGÓCS – István Gergő FARKAS	113
<i>A fragmented plate with a Latin inscription from Bakonya (Baranya county, Hungary)</i>	
Anita POLGÁR-NYERGES	117
<i>New researches carried out in the Járdányi-Paulovics István Ruin Garden in Szombathely. The stone ornaments of the governor's palace from Savaria</i>	
Máté SZABÓ – Dávid BERKECZ – Gábor BERTÓK – Csilla GÁTI – László LENKEY – Ottó OELBERG – Mihály PETHE – Máté STIBRÁNYI – Vera SZABÓ	137
<i>Geophysical investigations of Roman rural sites in the vicinity of Pécs (Baranya County, Hungary)</i>	
Katalin OTTOMÁNYI	159
<i>Late Roman Grave Groups in the Páty Cemetery</i>	
Katalin BORUZS – Géza SZABÓ	197
<i>Late Roman Graves in Dombóvár</i>	

Márta DARÓCZI-SZABÓ – László BARTOSIEWICZ 243

Horse-dog burials from preventive excavations at Dombóvár TESCO

Péter GRÓF 257

Sándor Soproni, Researcher of the Roman era of Visegrád

Pál PATAY 265

Castra Bonaventura

Előszó – Foreword

Idén immár 12. alkalommal került megrendezésre a Fialat Római Koros Kutatók Konferenciája, de az elhangzott előadások írott (hagyományos, papír alapú) formában történő megjelenése még sok esetben várat magára. Az első, 2006-ban tartott konferencia óta, melynek előadásai könyv formában már 2007-ben megjelentek, az utóbbi időben az aktuális konferencia és a kéziratok nyomdába kerülése között igen hosszú idő telt el. Ez több szempontból is hátrányos: egyrészt elmarad az új kutatási eredmények közzététele, amik a technika gyors fejlődésének köszönhetően gyakran már 1–2 év távlatából is elavultnak, túlhaladottnak számítanak. Másrészt csökkenhet a publikálási kedv, ami a konferencián elhangzottak szűk körben maradását vonja maga után, esetleg színvonalcsökkenést is.

A 2006-ban indult kezdeményezés, miszerint a római korról foglalkozó, kezdő kutatóknak is szükségük van saját fórumra, bebizonyította, hogy életképes. Az elnöki tisztséget betöltő egyetemi oktatók, elismert szakemberek biztosítják a rendezvények színvonalát, a „fiatalok” gyakorlatot szereznek az előadások készítése és prezentálása valamint a publikálás terén is. Éppen ezért is kifogásolható, hogy az elhangzottak nem „napra készen” jelennek meg. Ezt a „hibát” igyekszünk most kiköszörölni: jelen kötet nyomdába kerülésével a FIROKONF-on elhangzottak 2012-ig terjedően (az I–VII. konferenciáig) nyomtatott verzióban is elérhetőek. Célunk kivitelezéséhez hozzájárultak azok a kutatók, akik ennyi év eltelte után is bíztak a pozitív végkifejletben és rendelkezésünkre bocsátották kézírataikat.

Reméljük, hogy a 2014 óta tartott konferenciák szervezői is optimistán állnak a manapság mostohagyerekként kezelt könyvkiadáshoz és minél hamarabb megtalálják a módját a publikációk megjelentetésének.

A FiRKÁK IV. kötete két rendezvény eddig nem publikált tanulmányait adja közre, emellett színesíti egy korábbi konferenciakötetből kimaradt kézirat, valamint Patay Pál Soproni Sándorra emlékező rövid írása, amivel Visegrád római korának jeles kutatója előtt szeretnénk tisztelegni.

Visegrád, 2018 áprilisában

Boruzs Katalin

Papers presented at the conferences

5th Conference for Young Researchers of Roman Age

26.11.2010–28.11.2010

Organizer: University of Pécs, Faculty of Humanities

Venue: Pécsi Kulturális Központ, Dominikánus Ház

HOPPÁL Krisztina: Minden út Kínába vezet? Avagy a Római Birodalommal kapcsolatba hozható régészeti leletek problematikája

GÁBLI Cecília: Plinius a gemmákról

TÓTH István Zsolt: Beszámoló a Pécs Janus Pannonius u. 10. (Rózsakert) területén végzett 2010. évi régészeti kutatásokról

BORHY László – SZÁMADÓ Emese – DÉVAI Kata – BÓZSA Anikó: Brigetio polgárvárosának II. számú temetője (Komárom, Mártírok útja, Lidl)

SZABÓ Ernő: A collegiumok temetkezési hozzájárulása Pannoniában

NAGY Levente: Római lelőhelyek védetté nyilvánítása 2001 és 2009 között

LASSÁNYI Gábor: Pannonia kifosztása

WILHELM Gábor – SÓSKÚTI Kornél: A Kiskundorozsma-Nagyszék lelőhelyen előkerült szarmata települések (2-5. század) római készítésű kerámiaanyaga

VÁMOS Péter: Észak-afrikai applikált díszű edények Aquincumban

H. HARSÁNYI Eszter: Fehér a feketén – avagy hogyan kerül az ige a pohárra?

SZABÓ Ádám: Silvanus a sötét Pan

BÍRÓ Szilvia: Földbe mélyített házak Pannoniában önálló településtípus vagy helyi jellegzetesség?

CSAPLÁROS Andrea – Neuhauser Tina: „Határok nélküli kultúra Noricum és Pannonia között”

CSIKI József Attila: Környe község topográfiája archív légifotók alapján

FEHÉR Bence: Germanus, Respectus, Adiutor és a többi

AGÓCS Nándor: Augustalis testületek a Duna-vidéki tartományokban

SZABÓ András: Auxiliaris centuriok és decuriok

FARKAS István Gergő: Újabb adatok a pannoniai auxiliaris csapatok titulaturájának vizsgálatához

VARGA Gábor: A Szentendrei-sziget római kori erődítetttsége

SZABÓ Máté – PÁNCZÉL Szilamér: Rómaiak a Székelyföldön

FAZEKAS Ferenc – SZABÓ Antal: Újabb régészeti kutatások Lussoniumban (2009-2010)

BARTUS Dávid: Bronzszobrok Brigetióból

JUHÁSZ Lajos: Egy újabb germán kisbronz Brigetioból

MERCZI Mónika: Újabb sírok a nyergesújfalui tábor késő római temetőjéből

HULLÁM Dénes: Római tárgyak a Kárpát-medencei Barbaricum északkeleti részéről

6th Conference for Young Researchers of Roman Age

10.11.2011–11.11.2011

Organizer: King Mathias Museum of Hungarian National Museum

Venue: Visegrád, Királyi Palota lovagterme

BUZÁS Gergely: Római kövek a középkorban

GRÓF Péter: A római limes visegrádi emlékei és a Dunai Limes – UNESCO Világörökség program

TÓTH János Attila: Rómaiak a Dunában

SZABÓ Antal – FAZEKAS Ferenc: A lussoniumi régészeti kutatások újabb eredményei (2011)

TOKAI Zita Mária: Kora császárkori temető Alsópáhok – Hévízdombon

MERCZI Mónika: Újabb késő római sírok az Esztergom-Kossuth Lajos utcai temetőből

OTTOMÁNYI Katalin: Késő római sírcsoportok Pátyon

LASSÁNYI Gábor: Temető a Duna partján - Kutatások az aquincumi polgárváros keleti nekropoliszában

KISS Péter – POLGÁR-NYERGES Anita: „A szombathelyi Járdányi Paulovics István Romkert újabb kutatásai”

HÓDI Attila: Adatok a savariai Isis-szentély építéstörténetéhez

BALÁZS Péter: A savariai Iseum kútja

SOSZTARITS Ottó – A savariai Iseum

TÍMÁR Lőrinc: Térszervezés a római lakóházépítészetben

HORTI Gábor: A Római Birodalom határvédelmének mélységi tagozódása, kérdések és problémák

SZABÓ Máté: Nem romboló régészeti módszerek alkalmazása a pannoniai villakutatásban

EKE István: Késő római villa Badacsonyan

PÁNCZÉL Szilamér: Üvegtárgyak tanúsága egy színházról

RUPNIK László: Sírköveken ábrázolt szerszámok Pannoniából

SÓSKUTI Kornél – WILHELM Gábor: Római leletanyag a Felgyő–Kettőshalmi-dűlőben feltárt szarmata településen

PROHÁSZKA Péter: A Vérteskethelyi 4. századi éremlelet: lehetőségek a rekonstrukcióra

TORBÁGYI Melinda: Pénzforgalmi kutatások a római kori Magyarországon

Sándor Soproni, Researcher of the Roman era of Visegrád

PÉTER GRÓF

*King Matthias Museum of the
Hungarian National Museum, Visegrád
grofpeter@visegradmuzeum.hu*

Among the diverse professional profiles of a classical archaeologist, an epigraphist, and a museologist, Sándor Soproni (1926–1995) earned his most indefeasible merits, as well as national and international academic recognition with his research of the Roman limes of the Danube bend. His early career was already connected to the Danube bend, more closely, to his native town, Szentendre. In 1951, at the age of 25, he took office as a director of the Museum of Szentendre. The rich artistic life of the town and its historical traditions presented a real challenge, not to mention the truly hard circumstances in which the young professional had to manage the museum successfully. However, he had proven to be fortunate already at his first excavations, as at the excavation of a copper age cemetery at the Luppa tavern in Budakalász (1952–1961), he discovered a since then world-renowned clay cart model. (Fig. 1).¹

Fig. 1. Sándor Soproni (on the left) at the excavation of the cemetery at Budakalász, 1953.

1 About Sándor Soproni's years at Szentendre: IKVAINÉ 2004.

Fig. 2. At the excavation of Watchtower 1. at Pilismarót, 1959. Sándor Soproni is at the center, in a barret.

scholars and of the interested public to the significance of the Danube bend limes.² On account of the XIth International Limes Congress, which was organized in 1976 in Hungary, he presented the finds and objects of his excavations of 25 years at the temporary exhibition „Roman fortification system in the Danube bend” in the Salamon tower of the King Matthias Museum (Mátyás Király Múzeum) at Visegrád.

Fig. 3. In the courtyard of the Museum of Visegrád, 1953.

From 1951 until his death, Soproni was faithfully and devotedly committed to the research of the section of the Roman border defence system between Esztergom (Solva) and Szentendre (Ulcisia) (Fig. 2). Within the research of this section, he is renowned for the extensive exploration of a fortification within Visegrád (Sibrik hill), the complete excavation of two watchtowers (Kőbánya, Várkert), the sondage survey of watchtower II at Szentgyörgypuszta, and for the localization of the Roman objects from the archaeological sites at Gizellamajor, the port of Nagymaros, Kisvillám and Szentgyörgypuszta I. Sándor Soproni initiated the research of the history of Visegrád in the Roman age (Fig. 3). By making his results public at national and international conferences, as well as in Hungarian and foreign publications, he called the attention of

His activities related to Visegrád were started with the excavation of the fortification at Sibrik in 1951. The research of the late Roman castrum was important not only from the perspective of the Roman era history of the Danube bend, but also because it initiated the exploration of the county seat and the *comes* palace of Visegrád that were founded by Saint Stephen. The most important local supporter of Sándor Soproni's activities at Visegrád was Miklós Héjj (1922–1996), the director of the Visegrád Museum. Besides him, Soproni cooperated with prominent figures of Hungarian archaeology, such as István Méri (1911–1976) and Júlia Kovalovszki (1931–2014).

Sándor Soproni, or as most people knew him, „Jenő”, was one of the most well-known and beloved figures of Hungarian archaeology thanks to his endearing and humor-loving personality.

² About Sándor Soproni's archaeological research of the Danube bend and publication of the results, see TÓTH 1996a.

I personally had a chance to get to know him better at the time of the construction of the waterworks at Bős-Nagymaros, an investment that was a threat both for archaeological sites and the Danube bend. Eventually, my colleague Dániel Gróh and myself were carrying out the excavations at the Visegrád section of the Danube bend before the beginning of the construction works. Within the period from the Paleolithic to the Arpadian era, unknown objects and phenomena came to light from the Roman period: watchtower No. 1. and a 2nd-3rd century cremation burial site at Lepence, a late Roman fortification and cemetery at Gizellamajor, and during the site rehabilitation works after the halt of the investment, watchtower No. 2. at Lepence.³

On 10 January 1989, we participated in a strange site survey together. We were making explorations in the excavation pit of the round dam built on the Nagymaros side, at the most important „artefact” of the power station in construction. The participants of the survey were myself and Dániel Gróh from the local institution in charge, i. e. the Museum of Visegrád, and besides Sándor Soproni, the professional team of the Hungarian National Museum consisted of Zsuzsa Lovag and Piroska Biczó (*Fig. 4*). As the Museum of Visegrád has a considerable collection of finds from Danube dredgings, varying on the timescale from a stone axe to a Singer sewing machine, we started the survey of the moon-like site with serious hopes and a metal detector in the foggy winter weather. The results were more than devastating. As I articulated in the report about the site survey:

Fig. 4. Sándor Soproni visiting the excavation pit at Nagymaros, 10 January 1988.

3 A short summary of the research and the results of late Roman remains of Visegrád, with further literature, BORUZS 2011; GRÓF – GRÓH 2011.

Budapest, 1995.aug.18.

Kedves Dani és Péter !

Nem valószínű, hogy ki tudok menni a közeljövőben Visegrádra, ezért levélben fordulok Hozzátok.

Még egyszer gratulálok a fantasztikus lelethez, ez életetek nagy lelete. Ilyen nem minden nap akad.

Amiért most irok:

Szeptemberben Veszprémben Alföldi András emlékülés lesz, melynek témája a későrómai és kora népvándorlás kora. Megkértek egy előadásra, s utólagos engedéllyel a már feldolgozott építési táblát adnám elő egy rövidebb szöveggel. Az előadáshoz jó lenne egy diapozitív a tábláról, hogy ne csak rajzban mutassam be a feliratot. Ha tudtok, csináljatok számomra is egy felvételt.

Egyébként úgy gondolom, nem lenne rossz, ha a szobrokat egy rövid kis ismertetés keretében, mint a legújabb leletet Ti is bemutatnátok. Gondolgozzatok a dologról.

Sajnos egy kicsit megromlott az egészségem - a szívem rendetlenkedik egy kissé - ezért is nem vállalkozom az utra Visegrádig. Most gyógyszereznek, s remélem rövidesen rendbe jövök.

Fáradozástokat előre is köszönve

Szívélyesen köszönt
mindkettőtöket

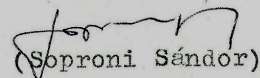

(Soproni Sándor)

Fig. 5. A letter of Sándor Soproni to Dániel Gróh and Péter Gróf, 18 August 1995.

„The river bed has a varied surface, covered with rock pieces emerging like islands at the Maros side. The stony, gravelly bed is covered with 20-40 cm deep water on a big surface, which is frozen at some parts. At the side of the Danube, there is squashy, greyish-blackish mud. There are only 6-8 anchors, a cable, a few rusty boxes at the whole site, the only find is an iron hammer head.”⁴

The explanation for this is that the river of strong current, after speeding up in the gorge, brushed off the alluvial layer and the finds alike from the rocky ground.

The next important step of the excavations preceding the waterworks investment was the most prominent object of the Visegrád limes section: the fortification of Gizellamajor. Here as well, we started to study the site on the basis of Sándor Soproni’s observations and finds (Roman mortar, brick fragment) at his site surveys in 1964. He visited our excavations on multiple occasions, and helped us with his observations and advice. In the last year of his life, 1995, we were happy to give him an account about the construction board and statue find that were discovered during the excavations of the watchtower of Lepence. Because of his health, he was not able to visit Visegrád on a regular basis anymore, however, his involvement in the works can be demonstrated by his letters (*Fig. 5*).

His talk „Neue valentinianische Bauinschrift am pannonischen Limes” at the international „In memoriam András Alföldi” conference held between 14–17 September 1995 in Veszprém, the last professional performance of his life, was also about Visegrád, more closely, about the construction inscription of the watchtower at Lepence.

Besides his research on the Danube bend, Sándor Soproni also participated in the study of the linear ditches of the Hungarian plain, together with Éva Garam and Pál Patay (*Fig. 6*).⁵

Fig. 6. At the site survey of the Csörsz ditch.

4 GRÓF 1988.

5 Their cooperation on the line of the Csörsz ditch is commemorated in this volume by a short paper by Pál Patay, the doyen of Hungarian Archaeology.

Soproni started the excavations of one of the most prominent inner fortifications of Valeria, i.e., the fort of Alsóhetény in the 1960s. In the 90s, he participated in the research of the Roman bridge head at Bölcske. Besides studying the limes, he was dealing with Roman stone relics with inscriptions as historical sources, and also with the geographical and settlement relations of ancient Pannonia. He was an author of the fifth volume of the series „Die römische Inschriften Ungarns” publishing Roman stones with inscriptions from Szentendre and its surroundings (Fig. 7).

Fig. 7. At one of the tombstones of the Roman Lapidary at Szentendre, 1974.

Fig. 8. Sándor Soproni at the excavations of the cemetery at Visegrád-Diófő, 1989.

Between 1961 and 1976, he was working in the Roman Collection of the Hungarian National Museum, and between 1975 and 1982, he was the director of the Central Archaeological Library.

He earned his academic degree in 1973, and became a Doctor in Historical Studies in 1981. His knowledge and expertise were transmitted to younger generations at the archaeological departments of the universities of Budapest and Szeged, his academic results were published in two monographs, numerous scholarly papers, articles intended for wider public and lectures. He was the secretary, and later, until his death, the vice president of the Society of Hungarian Archaeologists and Art Historians. In accordance with the decision of the Society's committee, he has been awarded the Bálint Kuzsinszky and the Flóris Rómer medals. He became a corresponding member of the German Archaeological Institute, and a corresponding, and later a full member of the Austrian Archaeological Institute. To honor his three-decade long service, he has been awarded the Ferenc Széchenyi medal, the most prestigious award of the Hungarian

National Museum.⁶ In 2014, Sándor Soproni, archaeologist and museum director, has been voted to receive posthumously the Pro Urbe prize of the town of Szentendre.

On 29 October 2014, the King Matthias Museum (Mátyás Király Múzeum) of the Hungarian National Museum organized a conference in the royal palace of Visegrád in the honor of Sándor Soproni. Pál Patay commemorated the research of the Csörsz ditch, Zsolt Mráv addressed the exploration of the late Roman fortifications of the Danube bend, Melinda Torbágyi was talking about memories of the excavations she carried out together with Sándor Soproni, Dénes Gabler introduced the terra sigillata material from the settlement at Visegrád-Lepence from the early Roman imperial period, and Katalin Boruzs gave an account of recent results of the Roman age research at the Visegrád-Lepence site. Péter Gróf was talking about the excavations of the late Roman cemetery at Visegrád-Dióf, Dániel Gróh discussed early Christian memories of the cemetery. The Sándor Soproni memorial exhibition was opened by Mátyás Szőke, his former colleague, the director of the museum, who also recalled memories of the times they were working together.

The oeuvre and memory of Sándor Soproni are part of the past and the present of the Museum of Visegrád, from scholarly and human point of views alike (Fig. 8). From many perspectives, the research of the Roman memories of Visegrád is based on Soproni's results to this day. The excavation works, sondages, and site localizations he initiated, keep us occupied with future tasks as well.⁷

References

- BORUZS, K – KOVÁTS, I. 2011: *A római kor kezdete a Dunakanyarban (The beginnings of the Roman era in the Danube bend)*. Kiállításvezető (Exhibition guide). Visegrád.
- FITZ, J. 1995: In memoriam Soproni Sándor dr. /1926–1995./ *Magyar Múzeumok* 1995/2, 63.
- GABLER, D. 1997: In memoriam Sándor Soproni. /1926-1995./ *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 49, 274–279.
- GRÓF, P. 1988: Jelentés régészeti helyszíni szemléről, Nagymaros munkagödör. (Report from an archaeological field survey. Nagymaros excavation pit). 1988. január 10.
- GRÓF, P – GRÓH, D. 2005: *Visegrád római emlékei. (The Roman remains of Visegrád)* Altum Castrum 6. Visegrád.
- GRÓF, P – GRÓH, D. 2011: *Visegrád római kori emlékei (Monuments of Visegrád from the Roman era. Guide to the Roman limes at the locations nominated as World Heritage Site)* Vezető a római limes Világörökségre jelölt magyarországi helyszínein 4. Visegrád.
- IKVAINÉ SÁNDOR, I. 2004: A Ferenczy Károly Múzeum története a megyei igazgatóság Szentendrére költözéséig. (The history of the Ferenczy Károly Museum until the relocation of the directorship to Szentendre.) *Studia Comitatus* 28, 19–37.
- TÓTH, E. 1996a: Dr. Soproni Sándor. /1926-1995./ *Folia Archaeologica* 45, 23–25.
- TÓTH, E. 1996b: Soproni Sándor. 1926-1995. *Numizmatikai közlöny* 94–95, 135–136.

6 For Sándor Soproni's biography and oeuvre, see the obituaries by FITZ 1995; TÓTH 1996b; GABLER 1997.

7 Hereby I would like to express my gratitude for Emese Soproni, for providing me family photos for the exhibition organized about Sándor Soproni, for my presentation at the conference and the present paper.